

Kirja-arviot

Kolonialismin kertomuksesta saamelaisten moniäänisiin historioihin

Veli-Pekka Lehtola, *Entiset elävät meissä. Saamelaisten tarinat ja Suomi*. Gaudeamus 2022. 383 s.

Veli-Pekka Lehtola kirjoittaa uusiksi saamelaisten historioita vankkaan akateemiseen asiantuntijuuteen pohjaavassa tietokirjassaan *Entiset elävät meissä – Saamelaisten tarinat ja Suomi*. Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa saamelaisen kulttuurin professorina työskennellyt Lehtola tuo vivahteikkaasti esiin sen, että saamelaiset eivät ole historian saatossa olleet ainoastaan kolonialismin uhreja, vaan pärjääviä yksilöitä ja yhteisöjä. He ovat kokeneet rajujakin yhteen-törmäyksiä valtayhteiskunnan kanssa, mutta myös eläneet omaa elämäänsä suomalaisista juurikaan piittaamatta. Lehtola painottaa, että historiankirjoituksessa sen paremmin kuin nykypäivässäkään ei tule ohittaa eikä unohtaa

saamelaisten kipeitä kokemuksia, mutta niiden rinnalla olisi syytä muistaa moniäänisiä arjen historioita, jotka voivat olla varsin hilpeitäkin.

Lehtolan teosta lukiessa mieleeni nousee isäni kertomus saamelaistuttavan armeijakokemuksesta joskus 1960-luvulla. Varusmiehillä oli ollut edessään pitkä polkupyörämarssi. Poromiesalokas oli päättänyt hyödyntää stereotyyppistä käsitystä primitiivisistä saamelaisista ja esittänyt olevansa ensimmäistä kertaa pyörän selässä. Ajettuaan näyttävästi huojahdellen ojaan hän otti tyytyväisenä vastaan kyydin kuorma-auton lavalla. Lehtolaa lainaten voi todeta, että tätä nuorta saamelaismiestä on vaikea nähdä erityisenä kolonialismin uhrina.

Tapausta voi pitää myös esimerkkinä saamelaisten harjoittamasta ”hiljaisesta vastarinnasta”, jota Lehtola käsittelee teoksessaan. Tämä vastarinnan muoto, josta ei jää jälkiä viralliseen historiankirjoitukseen, on ilmennyt saamelaisten vaikenemisena, väistelynä ja määräysten kiertämisenä arkisissa kohtaamisissa suomalaisten kanssa. Lehtola viittaa myös saamelaiselle viestinnälle

ominaiseen ironiaan, joka ”haastaa ulkopuolisen kontrollin tekemällä siitä pilkkaa” (s. 198). Pyöräilytaidottomaksi heittäytyneen saamelaismiehen toiminnassa on mielestäni kyse juuri Lehtolan kuvaamasta hiljaisen vastarinnan strategiasta ja valtayhteiskunnan edustajien naurunalaiseksi tekemisestä.

Kolonialismin historiaa ja pyrkimyksiä sovintoon

Veli-Pekka Lehtola on ollut tuottelias kirjoittaja. Kymmenien akateemisten artikkelien lisäksi hän on julkaissut toistakymmentä saamelaisia käsittelevää teosta, joiden pohjalle *Entiset elävät meissä* rakentuu. Vuonna 1997 ilmestynyt *Saamelaiset – Historia, yhteiskunta, taide* on yleistajuinen tietokirja saamelaisyhteisöstä. Sen päivitetty laitos vuodelta 2015 käsittelee myös 2000-luvun saamelaista yhteiskuntaa ja taidetta. Laaja historiategos *Saamelaiset suomalaiset – Kohtaamisia 1896–1954* (2012) edustaa perinteistä, kronologista historiankirjoitusta. *Saamelaiskiista – Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?*

(2015) on puolestaan poleeminen julkaisu, jossa Lehtola ottaa kärjekkäästi-kin kantaa päivänpolttaviin saamelaismääritelmää koskeviin kysymyksiin ja niiden taustalla olevaan lähistoriaan. *Entiset elävät meissä* -teoksen voi nähdä Lehtolan aikaisemman tuotannon ja pitkän tutkijanuran näkemyksellisenä synteesinä.

Lehtola on todennut, että tuotannossaan hän on halunnut kertoa suomalaisille saamelaisasioista, mutta toisaalta myös jakaa ja palauttaa saamelaisille arkistoihin unohtunutta tietoa (Paltto 2023). Voinee huoletta sanoa, että tieteen ja tietokirjallisuuden saralla Lehtolalle ei löydy vertaista saamelaisten äänen esiin nostajana suomalaisessa yhteiskunnassa – ja hänen ääntään kuuntelee mielikseen. ”Kirjoittajana Lehtolalla on kertojan lahja”, todetaan perusteluissa Lehtolan valinnalle vuoden tietokirjailijaksi 2011.

Tämä pätee myös *Entiset elävät meissä* -teokseen, jota on nautinto lukea. Erityisesti henkilökohtaisia kokemuksia muistellessaan Lehtola on hauska kertoja, saamelaisten tarinankertojen itseoikeutettu perillinen. Botnia-palkinnon Lehtolalle myöntänyt raati puolestaan totesi, että *Entiset elävät meissä* ”onnistuu herättämään lukijassa syviä tunteita samalla tavoin kuin parhain kaunokirjallisuus”. Teosta voikin suo-

sitella yhtä lailla akateemiselle lukijalle kuin kenelle tahansa saamelaisuudesta kiinnostuneelle.

Entiset elävät meissä jakaantuu neljään temaattiseen lukuun. Ensimmäisessä käsitellään *meijän historioita*, joilla Lehtola viittaa saamelaisten perheiden, sukujen ja pienten yhteisöjen omiin historioihin. Arkipäivän historiatietoisuus voi Lehtolan mukaan erota vahvastian virallisesta historiantulkinnasta. Teoksen toisessa luvussa paneudutaan kolonialismin rooliin saamelaisten historiassa. Kolmas luku puolestaan kuvaa 2000-luvun sovintoprosesseja, kuten kirkon edustajien saamelaisille esittämiä anteeksipyyntöjä ja vuonna 2021 perustetun Suomen saamelaisia koskevan toetus- ja sovintokomission työskentelyä. Kaikissa luvuissa näkökulma on merkityksissä, joita nykypäivän ihmiset antavat menneisyyden tapahtumille.

Koskettavasti kirjoitettu päätäntö-luku huipentaa teoksen. Se avaa historian läsnäoloa nykypäivässä muun muassa saamelaisen nykyaikaisen käsittelyn kautta. Taiteiden merkitystä saamelaisen historiatietoisuuden ja yhteiskunnan kehityksessä Lehtola painottaa jo teoksen ensimmäisessä luvussa. Kaunokirjallisuudella on ollut saamelaiskulttuurissa keskeinen merkitys 1970-luvun yhteiskunnallisesta heräämisestä alkaen. Viimeisen 30 vuoden aikana muut taiteen-

lajit, erityisesti elokuva ja kuvataide, ovat nousseet tärkeään asemaan saamelaisen itseymmärryksen rakentajina ja toisaalta valtavaestölle suunnatun sanoman välittäjinä. 1970-luvun saamelaistaidetta leimasivat ohjelmallisuus ja vastakkainasettelu, joista siirryttiin seuraavina vuosikymmeninä saamelaisyhteisöjen sisäisten suhteiden tarkasteluun. 2010-luvulta alkaen taiteessa on palattu räväkkään kantaottavuuteen sekä taidetta ja aktivismia yhdistävään *artivismiin*. Lehtola näkee tämän käänteen liittyvän saamelaisten yhteiskunnallisen tilanteen huonontumiseen.

Vastakkainasetteluista moninaisuuteen

Teoksensa päätännössä Lehtola käsittelee Suvi Westin dokumenttielokuvaa *Eatnameamet – Hiljainen taistelumme* ja Niillas Holmbergin romaania *Halla Helle*, jotka molemmat ilmestyivät vuonna 2021. Kummassakin teoksessa käsitellään nuoremman sukupolven kokemuksia saamelaisiin kohdistuneesta kolonialismista. Lehtola näkee kolonialismin korostuksen heijastavan nykypäivän ahdinkoa. Hän kuitenkin ennustaa, että julkinen keskustelu saamelaisuudesta voi vastakkainasettelun sijaan alkaa taas tavoitella tarinoiden moninaisuutta, samaan tapaan kuin 1970-luvun

radikaali vaihe vaihtui 1980-luvulla saamelaisuuden sisäiseen pohdiskeluun.

Lehtolan ennustama painopisteen vaihdos näkyy mielestäni Suvi Westin tuoreessa dokumenttielokuvassa *Máhccán – Kotiinpaluu* (2023). Siinä kuvataan Suomen Kansallismuseon vuonna 2017 tekemää päätöstä palauttaa koko saamelainen esinekerkko Inarissa sijaitsevaan Saamelaismuseo Siidaan. Westin *Máhccán – Kotiinpaluu* kuvaa palautusprosessin merkitystä saamelaisyksilöille ja -yhteisölle henkeäsalpaavan kauniisti ja koskettavasti.

Yksi *Entiset elävät meissä* -teoksen kiinnostavimmista luvuista käsittelee Westin elokuvan aihetta, *repatriaatiota* eli palautuspolitiikkaa. Lehtola kuvaa myös palauttamisprosessin toista vaihetta, *rematriaatiota*. Käsitteellä tarkoitetaan sitä eheyttävää prosessia, jossa museoesineet pyritään kotiuttamaan osaksi alkuperäiskansan elävää kulttuuria ja nykypäivää. Saamelaiset käsityöntekijät, *duojárit*, ovatkin esimerkiksi otaneet uudelleen käyttöön omien esivanhempiensä luomia koristekuvioita, joita he ovat löytäneet Kansallismuseon palauttamista esineistä. Museoaineistot voivat Lehtolan mukaan toimia tunnesiteenä aiempien sukupolvien kokemuksiin.

Tietokirjailijan työnsä ohessa Lehtola on tehnyt käsikirjoituksen Saame-

laimuseo Siidan vuonna 2022 uudistettuun päänäyttelyyn, jossa on esillä paljon Kansallismuseosta kotiin palanneita esineitä. *Entiset elävät meissä* -teoksessa Lehtola kirjoittaa, että näyttely pyrkii käsittelemään historian kipeitäkin kokemuksia, mutta korostamaan ratkaisuja. Sen ”toivotaan toimivan korjaavana ja parantavana kokemuksena, joka auttaa hyväksymään koetut ja ylisukupolviset menetykset osana omaa ja saamelaisten historiaa – menneisyytenä, joka loi meistä sen, mitä olemme tänään” (s. 341).

Törmäykset valtayhteiskunnan kanssa ovat silti edelleen arkipäivää monille saamelaisille, ennen kaikkea nuorelle aktivistisukupolvelle. Arviossaan Siidan näyttelystä Emmi Nuorgam toteaa sen olevan kunnianosoitus saamelaiskulttuurin kauneudelle ja monimuotoisuudelle, jota katsellessa on helppo olla iloinen ja ylpeä saamelaisuudesta. Toisaalta Nuorgam kiinnittää huomiota siihen, että museo ei juurikaan käsittele saamelaisen nykytodellisuuden nurjaa puolta, kuten aktivistien kokemaa vähemmistöstressiä tai Saamenmaalle suunniteltuja energiahankkeita, niin sanottua *vihreää kolonialismia*. (Nuorgam 2022.) Arviossa tiivistyy mielestäni jotain oleellista saamelaisen menneisyyden ja nykyisyyden monista todellisuuksista, jotka voivat olla yksilön kokemuk-

ssa samanaikaisesti läsnä.

Voi vain toivoa, että Suomi ja muut Pohjoismaat antaisivat saamelaistaiteilijoille, -aktivisteille ja -poliitikoille mahdollisuuden keskittyä kehittämään elinvoimaista saamelaista yhteiskuntaa ja kulttuuria ainaisen saamelaisuuden puolesta taistelemisen sijaan. Lehtolan erinomainen tietokirja antaa tähän hyviä eväitä niin saamelaisille kuin suomalaisillekin lukijoille.

LÄHTEET

Nuorgam, Emmi (2022) Siidan uusi perusnäyttely on kunnianosoitus saamelaiskulttuurille ja sen monimuotoisuudelle. *Museot.fi* 2.12.2022. <https://museot.fi/uutinen-nayttelyarvio-siida> (Tarkistettu marraskuussa 2023)

Palto, Anni-Saara (2023) Veli-Pekka Lehtola nostaa rohkeasti saamelaisnäkökulmaa esille tutkijamaailmassa – ”Jos olen puolueellinen saamelaisten suhteen, se sopii minulle”. *Yle.fi* 5.2.2023. <https://yle.fi/a/74-20016272> (Tarkistettu marraskuussa 2023)

Kaisa Ahvenjärvi

Kirjoittaja työskentelee kirjallisuuden yliopistonopettajana Jyväskylän yliopistossa musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella. Hän on väitellyt saamelaisen nykyrunouden saamelaiskuvastoista vuonna 2017. Ahvenjärvi on kääntänyt ja toimittanut teoksen *Tuulisolmut. Valikoima saamelaisista nykyrunoutta* (Poesia 2018).

